

FEKAL-ORAL MEXANIZM BILAN YUQADIGAN KASALLIKLARNING UMUMIY TASNIFI: CHUQURLASHTIRILGAN TAHLIL

Rahimov Shermat Ismatovich

Buxoro davlat tibbiyot institute

raximov.shermat@bsmi.uz

Annotatsiya: Ushbu kengaytirilgan maqolada fekal-oral mexanizm orqali yuqadigan kasalliklarning har tomonlama tahlili keltirilgan. Unda ushbu infeksiyalarning epidemiologiyasi, patogenez, klinik belgilari, diagnostikasi, davolash usullari va oldini olish strategiyalari batafsil yoritilgan. Maqola tibbiyot sohasi mutaxassislari, talabalar, jamoat salomatligi xodimlari va keng jamoatchilik uchun mo'ljallangan bo'lib, fekal-oral infeksiyalarga qarshi kurashishda chuqur bilim va amaliy yondashuvlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: fekal-oral, infeksiya, diareya, salmonellyoz, dizenteriya, gepatit A, vabo, profilaktika, sanitariya, gigiyena, epidemiologiya, patogenez, diagnostika, davolash.

Kirish

Fekal-oral mexanizm orqali yuqadigan kasalliklar, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, **global sog'liqni saqlashning eng dolzarb muammolaridan biri** bo'lib qolmoqda. Har yili millionlab odamlar, ayniqsa kichik yoshdagi bolalar, ushbu turdagi infeksiyalardan aziyat chekmoqda, bu esa **yuqori kasallanish va o'lim darajasiga** olib keladi. Bu kasalliklar najas bilan ajralib chiqqan patogen mikroorganizmlarning (bakteriyalar, viruslar, parazitlar) ifloslangan suv, oziq-ovqat, qo'llar yoki boshqa vositalar orqali og'iz bo'shlig'iga tushishi natijasida rivojlanadi. Ushbu maqola ushbu kasalliklarning barcha jihatlarini qamrab olib, ularga qarshi samarali kurashish yo'llarini tushuntirishga qaratilgan.

Asosiy qism

Epidemiologiya: Tarqalish va xavf omillari

Fekal-oral kasalliklarning **tarqalishi bevosita sanitariya-gigiyena sharoitlari va ichimlik suvi sifatiga bog'liq**. Xavf omillari orasida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi:

1. **Ifloslangan suv manbalari:** Xavfsiz ichimlik suvi ta'minotining yo'qligi yoki kanalizatsiya tizimlarining noto'g'ri ishlashi infeksiya tarqalishining asosiy sababidir.
2. **Yomon sanitariya sharoitlari:** Aholining ochiq joylarda defekatsiya qilishi, to'g'ri qurilmagan yoki noto'g'ri parvarish qilingan hojatxonalar kasallik tarqalishiga xizmat qiladi.

3. **Shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik:** Ovqatlanishdan oldin, hojatxonadan keyin qo'llarni yuvmaslik infeksiya tarqalishining eng keng tarqalgan yo'li hisoblanadi.

4. **Oziq-ovqat xavfsizligining buzilishi:** Xom va pishirilgan mahsulotlarni birga saqlash, ovqat mahsulotlariga etarli termik ishlov bermaslik, ifloslangan suvda yuvilgan sabzavot va mevalarni iste'mol qilish.

5. **Aholi zichligi va ijtimoiy-iqtisodiy holat:** Aholi zich joylashgan hududlar va kambag'al jamiyatlarda bu kasalliklar ko'proq uchraydi.

Patogeneza: Mikroorganizmlarning ta'siri

Fekal-oral yo'l bilan tushgan patogenlar, asosan, **oshqozon-ichak trakti shilliq qavatiga ta'sir qiladi**. Ularning ta'sir mexanizmlari har xil bo'lishi mumkin:

- **Toxin ishlab chiqarish:** Ba'zi bakteriyalar (masalan, *Vibrio cholerae*, enterotoksigen *E. coli*) ichakda toksinlar ishlab chiqarib, suv va elektrolitlarning oshqozon-ichak yo'lidan chiqib ketishiga sabab bo'ladi, bu esa **og'ir diareya va suvsizlanishga** olib keladi.

- **Ichak devoriga invaziya:** Boshqa bakteriyalar (masalan, *Shigella*, *Salmonella*) ichak shilliq qavatiga kirib, yallig'lanish va to'qimalarning shikastlanishiga sabab bo'ladi, bu esa **qonli diareya (dizenteriya)** va isitma bilan kechadi.

- **Reproduksiya va hujayra shikastlanishi:** Viruslar (masalan, Rotavirus, Norovirus, Gepatit A virusi) ichak hujayralariga kirib, ularda ko'payadi va hujayralarni nobud qiladi, natijada **ichak faoliyati buziladi va yallig'lanish** rivojlanadi.

- **Parazitar ta'sir:** Parazitlar (masalan, *Giardia*, *Entamoeba*) ichakda yashab, oziq moddalarni o'zlashtiradi, shilliq qavatni tirnash xususiyatini keltirib chiqaradi va surunkali diareya, qorin og'rig'i va vazn yo'qotishiga olib kelishi mumkin.

Klinik belgilar: Xilma-xil ko'rinishlar

Fekal-oral kasalliklarning klinik ko'rinishlari patogen turiga, infeksiya dozasi va bemorning immun tizimining holatiga bog'liq. Eng keng tarqalgan belgilar quyidagilardir:

- **Diareya:** Eng xarakterli belgi bo'lib, uning og'irligi va xususiyati (suvli, shilliq, qonli) patogenga bog'liq.

- **Qusish va ko'ngil aynishi:** Ko'pincha diareyaga hamroh bo'ladi.

- **Qorin og'rig'i va spazmlar:** Ichakning yallig'lanishi va spazmlari natijasida yuzaga keladi.

- **Isitma:** Ko'pgina bakterial va ba'zi virusli infeksiyalar uchun xosdir.

- **Dehidratatsiya (suvsizlanish):** Ayniqsa bolalar va qariyalar orasida jiddiy asorat bo'lib, og'ir hollarda hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin. Belgilari: og'iz qurishi, chanqoqlik, kam siyish, teri elastikligining yo'qolishi, ko'zning ichkariga kirishi.

• **Boshqa belgilar:** Holsizlik, bosh ogʻrigʻi, mushak ogʻrigʻi va baʼzan teri toshmalari (masalan, tifda) kuzatilishi mumkin.

Diagnostika: Aniqlash usullari

Toʻgʻri diagnostika samarali davolashni taʼminlash uchun muhimdir:

• **Anamnez yigʻish:** Bemorning oxirgi vaqtlarda isteʼmol qilgan oziq-ovqatlari, sayohat tarixi, kontaktlar haqida maʼlumot toʻplash.

• **Laboratoriya tekshiruvlari:**

○ **Najasni bakteriologik ekish (bakposev):** Salmonellalar, shigellalar, *Vibrio cholerae* kabi bakteriyalarni aniqlash uchun asosiy usul.

○ **Virusologik tekshiruvlar:** ELISA, PCR kabi usullar yordamida rotavirus, norovirus, gepatit A viruslarini aniqlash.

○ **Parazitologik tekshiruvlar:** Najasda parazit tuxumlari yoki kistalarini aniqlash (mikroskopiya).

○ **Qon tahlili:** Umumiy qon tahlilida yalligʻlanish belgilari (leykositoz, ECHT oshishi) kuzatilishi mumkin. Serologik tekshiruvlar (masalan, Vidal reaksiyasi tifda) ham qoʻllanilishi mumkin.

Davolash: Kompleks yondashuv

Fekal-oral kasalliklarni davolash kompleks yondashuvni talab qiladi:

1. **Regidratatsiya (suv-elektrolit balansini tiklash):** Bu eng muhim bosqichdir. Engil va oʻrta darajali suvsizlanishda **ogʻiz orqali rehidratatsiya tuzlari (ORS)** ishlatiladi. Ogʻir suvsizlanishda vena ichiga suyuqlik yuborish talab qilinadi.

2. **Dietoterapiya:** Oson hazm boʻladigan, yogʻsiz, achchiq boʻlmagan parhezga rioya qilish tavsiya etiladi. Ovqatlanishni kichik porsiyalarda, tez-tez amalga oshirish kerak.

3. **Antibiotiklar:** Bakterial infeksiyalarda (masalan, vabo, ogʻir salmonellyoz, shigellyoz) shifokor nazorati ostida antibiotiklar buyuriladi. Virusli infeksiyalarda antibiotiklar samarali emas.

4. **Simptomatik davolash:** Isitmani tushiruvchi vositalar, ogʻriq qoldiruvchilar (qorin ogʻrigʻida), ichak mikroflorasini tiklovchi probiotiklar qoʻllanilishi mumkin.

5. **Maxsus preparatlar:** Parazitar infeksiyalarda antiparazitar dorilar (masalan, metronidazol, albendazol) ishlatiladi.

Profilaktika va nazorat choralari: Eng muhim chora

Kasalliklarning oldini olish davolashdan koʻra samaraliroqdir. Asosiy profilaktika choralari:

1. **Xavfsiz suv taʼminoti:**

- Ichimlik suvini tozalash (qaynatish, filtrlash, xlrlash).
- Markazlashgan suv taʼminoti tizimlarini yaxshilash va nazorat qilish.

2. **Sanitariya va gigiyena:**

- Aholini to'g'ri hojatxonadan foydalanishga o'rgatish va ularni ta'minlash.
- Chiqindilarni xavfsiz utilizatsiya qilish tizimlarini rivojlantirish.
- Ochiq defekatsiyaga barham berish.

3. **Shaxsiy gigiyena:**

○ **Qo'l yuvish:** Hojatxonadan so'ng, ovqat tayyorlashdan va ovqatlanishdan oldin qo'llarni sovun bilan yaxshilab yuvishni odat qilish.

- Bolalarga gigiyena qoidalarini o'rgatish.

4. **Oziq-ovqat xavfsizligi:**

○ Oziq-ovqat mahsulotlarini yaxshilab yuvish, ayniqsa xom meva va sabzavotlarni.

- Go'sht va tuxumni to'liq pishirish.
- Xom va pishirilgan mahsulotlarni alohida saqlash va tayyorlash.
- Oziq-ovqat mahsulotlarini chivinlardan himoya qilish.

5. **Emlash:**

○ **Rotavirusga qarshi emlash:** Bolalarda rotavirus diareyasining og'ir shakllarini oldini olishda juda samarali.

○ **Gepatit A ga qarshi emlash:** Xavfli hududlarda va risk guruhidagi shaxslar uchun tavsiya etiladi.

○ **Vabo va tifga qarshi emlash:** Yuqori endemik hududlarda yoki sayohatdan oldin tavsiya etilishi mumkin.

6. **Sog'liqni saqlash ta'limi:** Aholi orasida gigiyena, sanitariya va kasalliklar haqida tushunchalarni oshirish.

Xulosa

Fekal-oral mexanizm bilan yuqadigan kasalliklar murakkab va ko'p qirrali muammo bo'lib, ularga qarshi kurashishda kompleks va tizimli yondashuv talab qilinadi. **Xavfsiz suvga, yaxshi sanitariya sharoitlariga va shaxsiy gigiyenaga e'tiborni kuchaytirish (WASH dasturlari)** ushbu infeksiyalar yukini kamaytirishning asosiy yo'lidir. Emlash, erta diagnostika va o'z vaqtida davolash ham kasallanish va o'lim darajasini pasaytirishda muhim rol o'ynaydi. Har bir insonning sog'lig'i va farovonligi uchun jamiyat miqyosida birgalikdagi sa'y-harakatlar ushbu kasalliklarni nazorat qilish va butunlay yo'q qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulazizov A.I., Abdulpaxatova S.B. Parazitozы u ambulatorных i statsionarnых bolных detey // Med. parazitolog. — 2007. — № 1. — S. 14–16.
2. Avdyuxina T.I., Kucherya T.V. Effektivnost albendazola i pirantelya dlya lecheniya lyamblioza i enterobioza u detey // Uspehi teoreticheskoy i klinicheskoy meditsiny. — M.: RMAPO, 2001. — S. 345.
3. Bronshteyn A.M., Malyshev N.A., Luchshev V.I. Gelmintozы organov pishchevarennya: problemy diagnostiki i lecheniya // Rus. med. jurn. — 2005. — T. 7, № 2. — S. 67–69.

4. Zaprudnov A.M., Salnikova S.I., Mazankova L.N. Gelmintozy u detey. Prakticheskoe rukovodstvo dlya vrachev. — M., 2002.
5. Ye Shermatov, Sh.I. Raximov, ZK Mirxasilova, MA Yakubov REGULIROVANIE SOLEVOGO REJIMA POChV S POMOSH'Yu ZIMNIX PROMYVOK I RASChET PROMYVNYX NORM //Scientific Impulse 1 (3), 778-781
6. MR Mirzoeva, ShI Raximov BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA ASKARIDIZ BILAN BIRGA KEChISHI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYaTLARI. // Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 2024
7. Sh.I. Raximov Allergicheskie Reaksii Pri Parazitozax U Detey //
8. Central Asian Journal of Medical and Natural Science 4 (6), 1223-1227
- Rakhimov Sh I. Post-covid syndrome: prevalence, course forms, diagnostic aspects Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) issn (e): 2347-6915vol. 11, issue 10, oct. (2023)
9. SPECIFIC FEATURES OF GIARDIASIS IN YOUNG CHILDREN Rakhimov Sh.I. <https://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/2264>
10. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children *Rakhimov Shermat Ismatovich* <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4291>
11. АЛЛЕРГИЧЕСКИЕ РЕАКЦИИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ НЕКОТОРЫХ ПАРАЗИТОЗАХ У ДЕТЕЙ Ш.И.Рахимов https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2024/40/bioconf_glsbia2024_03022.pdf
12. Sh.I. Raximov Чакалокларда аскаридозларнинг клиник учраши https://newdayworldmedicine.com/en/new_day_medicine/11-73-2024
13. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children *Rakhimov Shermat Ismatovich* https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/abs/2024/40/bioconf_glsbia2024_03022/bioconf_glsbia2024_03022.html
14. BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA ASKARIDIZ BILAN BIRGA KEChISHI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYaTLARI. // <https://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/4196>
15. Болаларда аскаридоз ва лямблиёз касаллигининг бирга кечиши ҳамда клинικο хусусиятлари ҳамда профилактикасини такомиллаштириш <https://journal-web.uz/index.php/07/article/view/395>
16. RAHIMOV SHERMAT ISMATOVICH IMPROVING THE PREVENTION AND CLINICAL FEATURES OF THE COOCCURRENCE OF ASCARIASIS AND GIARDIASIS IN CHILDREN. <file:///C:/Users/User/Documents/Downloads/IMPROVING+THE+PREVENTION+AND+CLINICAL+FEATURES+OF+THE+COOCCURRENCE+OF+ASCARIASIS+AND+GIARDIASIS+IN+CHILDREN.pdf><https://inlibrary.uz/index.php/tbir/article/view/92860?ysclid=mbezeclv80269655873>